

PAVEL ONDŘEJEK. KONCEPCE PRÁVA JAKO SYSTÉMU.
PRAHA: WOLTERS KLUWER ČR, 2020, 272 S.

Pavel Ondřejek si za téma své knihy zvolil problematiku systémového pojetí práva. Jde o šťastnou volbu ze subjektivních i objektivních důvodů. Jednak se tomuto tématu dlouhodobě věnuje a publikoval o něm celou řadu hodnotných vědeckých prací vydaných doma i v zahraničí, které vzbudily zaslouženou pozornost odborné veřejnosti. Jednak práce tohoto druhu a rozsahu v naší právní teorii dosud chyběla. Přitom se jedná o problematiku mimořádně závažnou. Mohou za to především soudobé strukturální a obsahové proměny práva spojené s jeho pluralizací, s expanzí lidských práv a se zvyšováním role soudní moci, které mění právo od základu a volají po adekvátní teoretické reflexi. Význam tématu pak umocňuje fakt, že právo v objektivním smyslu je většinou chápáno jako nějaký druh systému, a to minimálně od prosazení novověkého racionalismu.

Téma je bezpochyby náročné. Jeho kvalitní zpracování klade vysoké nároky na heuristiku a objektivitu hodnocení. Autor byl konfrontován s nutností prostudovat množství pramenů a literatury, z velké části cizojazyčných, aplikovat mezioborový přístup a prokázat orientaci v řadě společenskovedních disciplín – nejen v právovědě a státovědě, ale i v historii, sociologii, politologii a ekonomii, protože právo funguje ve společenském kontextu. Na slušné úrovni musel zvládnout také dějiny myšlení a zůstat kritický, aby nepodléhal vlivu různých „módních“ myšlenkových směrů a ideologií. Jen na okraj můžeme připomenout některé vlivné proudy v soudobém myšlení, které deformují realitu i přístup k ní: postmodernismus pro záměnu práva za sociální praxi, dále ekonomickou analýzu práva pro její monokausalitu a imperialismus a v neposlední řadě též multikulturalismus pro jeho změnu v ideologii programového míšení kultur (tomu jedinému se autor ne zcela ubránil). Při své práci musel autor užívat různých metod – indukci a dedukci, analýzu a syntézu, komparaci a hlavně zobecnění na vysokém stupni abstrakce. Práci oživují četné odkazy na judikaturu, takže nejde jen o „teoretizování od stolu“.

Knihy má promyšlenou strukturu. Úvod přináší stručnou charakteristiku soudobého stavu systému práva pohledem nejvýznamnějších představitelů současné právní vědy. Slouží jako vstup do problematiky, pro představení parametrů autorových úvah – k vymezení cílů výzkumu, stanovení hypotéz a problémů, jimž bude dále věnována pozornost, i metod, kterých autor použije. Vlastní zpracování má tři části: historickou, analytickou a aplikační, celkově v sedmi kapitolách. První kapitola mapuje historii úvah o právu jako systému v kontextu postupného prosazení systematizačních trendů v reálném fungování práva, a to do konce 19. století. Na to navazuje druhá kapitola, která představuje vybrané systémové přístupy k právu ve 20. století – učení Kelsena, Harta, Luhmanna, Teubnera a Weinbergera, tedy dvě koncepce náležející k právněpozitivistické tradici, dvě příslušející k právněsociologickému směru a jednu obě tradice spojující. Účelem je umožnit srovnání. Těžištěm knihy je třetí až pátá kapitola, v nichž se autor

postupně pokouší zodpovědět otázku vztahu práva k okolí, k dalším společenským subsystémům (otázka autonomie práva), dále identifikuje jednotlivé komponenty právního systému a ukazuje různá řešení inkorporačního problému v právní vědě (tj. pronikání extrasystémových prvků do práva) na učení Raze, Kramera a Alexyho a nakonec se zabývá členěním práva a metodami právní regulace. Šestá a sedmá kapitola se zaměřují na recentní změny v systému práva: šestá kapitola na problematiku horizontálního působení základních práv a svobod a sedmá na prosazující se právní pluralismus. Jsou v nich ověřeny teze obsažené v předchozích kapitolách. Závěr přehledně shrnuje dosažební zjištění.

Hovořit o právu jako o systému je naprosto legitimní minimálně od nástupu novověku a racionalismu. Autor správně pojmenovává hybné síly, které se o to zasloužily: etablování písma v komunikaci, převládnutí psaného práva nad nepsaným právem (zvláště nástup kodifikací) a pokroky v právní vědě, která právní materii systematizovala. Není to však jen záležitostí historických trendů, ale i poslání práva ve společnosti, kde působí jako řádový činitel, a jeho skladby, jíž je vlastní uspořádanost na principu hierarchie a nerozpoznosti a aspirace na úplnost. Povahu práva dokonale vystihuje termín normativní systém.

Autor hlavně v prvních třech kapitolách dopodrobna ukazuje, jak se lišily názory právníků na systémovou povahu práva a také na jeho uzavřenost ve vztahu k okolí, nebo naopak na jeho otevřenost. K prvnímu řešení inklinovali právní pozitivisté, k druhému právněsociologický směr. Dokládá tak, že v právní vědě existuje trvalé napětí „*mezi empirickým a analytickým přístupem*“. Z jeho výkladu je patrné, že pojem systému je také do jisté míry blanketem, lze mu přiřítit různý obsah. Když bychom zohlednili nejen interní pohled na právo, který je vlastní právníkům, a aplikovali externí a obecnější pohled teorie systémů, bude se právo jevit jako systém umělý (v protikladu k systémům přirozeným), nominální (oproti systémům reálným) a dynamický (proti systémům statickým).

Sám autor prosazuje „*pohled na právo jako na institucionalizovaný systém, jehož základem jsou pravidla, a který interaguje s dalšími společenskými subsystémy*“. Za klíčové vlastnosti práva pokládá „*jeho relativní autonomii a zejména způsobilost aplikovat vlastní pohled na veškeré společenské vztahy*“. S tím lze souhlasit. Detailní pozornost věnuje autor struktuře práva a jeho různým elementům. Strukturální přístup v jeho pohledu na právní systém dominuje, zapomenuta ale není ani problematika dynamických vlastností práva jako systému trvajících v čase.

Strukturální výklady přinášejí mnohá originální stanoviska autora, která dobře vystihují skutečné fungování práva – např. o principech a hodnotách, popř. o ustálených doktrínách, píše, že tvoří „*vnitřní strukturu práva*“, vlastně „*jakousi meta-regulaci*“, nebo poukazuje na to, že je právo „*stabilizováno, eventuálně proměňováno, rovněž právní vědou anebo soudní praxí*“.

Na kritický přístup autor nerezignuje ani v posledních dvou kapitolách týkajících se recentních fenoménů, které proměňují dnešní systém práva: prvním je průnik základních práv a svobod do soukromého práva a druhý je pluralismus práva. Staví se proti totální konstitucionalizaci soukromého práva, která by zničila soukromé právo, a odmítá deformace právního pluralismu: jeho směřování s mocenským pluralismem nebo s pluralismem neprávních normativních systémů.

Celkově autor hodnotí právo jako „*neoptimální systém*“, aspirující „*na vnitřní koherenci*“, tedy z hlediska systémových vlastností jako relativně dokonalý a o dokonalost usilující. Zároveň ho však vidí jako částečně ohrožený zejména hypertrofií a nestabilitou regulace, jakož i právním pluralismem. S touto charakteristikou nelze než souhlasit.

Po obsahové stránce kniha určitě obstojí. Její závěry jsou akceptovatelné a dobře odůvodněné, a to i díky poctivé heuristice zohledňující široké spektrum zdrojů našich i zahraničních. V mnohém tato kniha také posouvá poznání práva dále. Rovněž z formálního hlediska je vyhověno všem nárokům – text je přehledný a čtenáři dobře přístupný. V odborných i laických kruzích vyvolá toto dílo určitě značný zájem. Přečtení monografie Pavla Ondřejka pro její kvalitu vřele doporučuji.

doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
marsalekp@prf.cuni.cz